

Islam and International Relations in the Political Theology of Ayatollah Javadi Amoli Based on Skinner's Hermeneutic Method

Ali Aqajani *

Assistant Professor, Department of Political Science, Research Institute of Social Sciences, Qom, Iran. Email: aqajani@rihu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
4 September 2025
Revised version
received:
20 September 2025
Accepted:
28 October 2025
Available online:
22 June 2026

Keywords:
Javadi Amoli,
political theology,
international relations,
Skinner's hermeneutics,
world peace,
global justice

ABSTRACT

Objective:

In the face of moral, identity-based, and structural crises within the contemporary international order, a re-examination of Islamic thought based on revealed rationality has become increasingly necessary. Abdullah Javadi Amoli, as one of the most prominent contemporary Islamic thinkers, offers an alternative framework for understanding and organizing international relations—one that can open new horizons against secular and power-oriented Western paradigms. The main question is: How are international relations defined from Javadi Amoli's perspective, and what components distinguish his view from common Western theories? Javadi Amoli's political theology is based on the premise that international relations should be organized according to humanity's divine nature, revealed rationality, and monotheistic ethics, not on national interests, power-seeking, or value relativism. The present study analyzes Javadi Amoli's political discourse on international relations using Skinner's four-stage hermeneutic method:

1. Identifying key concepts: Terms such as "Caliphate of Allah," "Unified Nation," "Just Peace," "Nature" (Fitrah), and "Servitude" ('Ubudiyyah) are extracted as fundamental concepts within his discourse.

2. Examining the historical and discursive context: Javadi Amoli's works are analyzed within the context of global crises, contemporary Islamic discourse, and the critique of Western modernity.

The findings reveal that Javadi Amoli views international relations as an arena for the realization of justice, human dignity, and divine servitude. His political theology rests on three fundamental axes: monotheism as the ontological and ethical basis of international relations; inherent human dignity as a guiding principle in global interactions; and justice as the goal and criterion of legitimacy for the international order.

***Cite this article:** Aqajani, Ali (2026) "Islam and International Relations in the Political Theology of Ayatollah Javadi Amoli Based on Skinner's Hermeneutic Method", *Fasl' nāmeḥ-ye siyāsāt (Politics Quarterly)* 56, (2): 319-351,
DOI: <https://doi.org/10.22059/JPQ.2026.400846.1008415>

Introduction

In the face of moral, identity-based, and structural crises within the contemporary international order, re-reading Islamic thought based on revealed rationality has become increasingly necessary. Ayatollah Abdullah Javadi Amoli, as one of the most prominent contemporary Islamic thinkers, offers an alternative framework for understanding and organizing international relations—one that can open new horizons against secular and power-oriented Western paradigms. The main question is: How are international relations defined from Javadi Amoli's perspective, and what components distinguish his view from common Western theories? Javadi Amoli's political theology is based on the premise that international relations should be organized according to the divine nature of humanity, revealed rationality, and monotheistic ethics, rather than on national interests, power-seeking, or value relativism. This view has the capacity to present a civilizational and justice-oriented model. The importance of this study lies in its attempt to articulate an indigenous Islamic discourse on global order, addressing the theoretical vacuum created by the dominance of Western paradigms in the study of international relations.

Methodology

The present study analyzes Javadi Amoli's political discourse on international relations using Skinner's four-stage hermeneutic method, adapted to the Islamic context. The four stages are as follows:

1. Identifying key concepts: Terms such as "Caliphate of Allah," "Unified Nation" (Ummah), "Just Peace," "Nature" (Fitrah), and "Servitude" ('Ubudiyah) are extracted as fundamental concepts within his discourse.
2. Examining the historical and discursive context: Javadi Amoli's works are analyzed within the broader context of global crises, contemporary Islamic intellectual discourse, and his critique of Western modernity.
3. Reconstructing the author's intention: Javadi Amoli's goal in proposing these concepts is to present a divine and justice-oriented model for a global order in which humanity is the end of politics, not its means.
4. Assessing the impact of the discourse: His thought has the capacity to influence Islamic theorizing in international relations and to offer a fundamental critique of the global secular order.

The research is qualitative in nature, relying on primary sources including Javadi Amoli's major works in Quranic exegesis, philosophy, and political theology, as well as secondary literature engaging with his thought.

Results and Discussion

Javadi Amoli views international relations as an arena for the realization of justice, human dignity, and divine servitude. By critiquing the epistemological and value foundations of the modern world order, he redefines the concepts of human rights, peace, and justice from a Quranic perspective. His thought emphasizes the civilizational capacity of Islam to present an alternative world order founded on revealed rationality and monotheistic ethics.

Javadi Amoli's political theology rests on three fundamental axes:

1. Monotheism (Tawhid) as the ontological and ethical basis of international relations
2. Inherent human dignity (Karamah) as a guiding principle in global interactions

3. Justice ('Adl) as the goal and criterion of legitimacy for the international order

From his perspective, international relations are part of international law, and since law in Islamic thought is rooted in religion, religion itself is considered the primary source of international relations. Among his fundamental views on international relations are: the acceptance of all nations—whether Muslim or non-Muslim, monotheist or non-monotheist—within the circle of human interaction; the characterization of Islam's international language as the "language of monotheistic nature" (Fitrah); the position of Islam as the guardian of world peace; the rejection of emotional attachment to unbelievers or acceptance of foreign impositions, alongside the inadmissibility of breaking treaties or committing aggression against others; and the maintenance of a balance between moral principles, political realism, and religious obligations in the international arena.

The findings reveal that Javadi Amoli's political theology offers a coherent alternative to secular international relations theories by grounding global interactions in ontological and ethical foundations derived from revelation. Unlike realist theories that prioritize power and national interest, or liberal theories that emphasize procedural justice and contractual agreements, Javadi Amoli's framework places inherent human dignity and divine servitude at the center of international order. This approach shares certain affinities with normative theories such as the English School's emphasis on international society and cosmopolitanism's focus on universal human rights, but it distinguishes itself by rooting these norms in monotheistic ethics and revealed rationality rather than secular humanism.

Conclusion

This study demonstrates that Javadi Amoli's political theology presents a distinctive and coherent model for international relations that challenges the foundational assumptions of secular Western paradigms. His thought emphasizes that international relations should be organized not around power, interest, or value relativism, but around monotheistic ethics, inherent human dignity, and justice as the ultimate criterion of legitimacy. By reinterpreting key concepts such as peace, justice, and human rights from a Quranic perspective, Javadi Amoli offers a civilizational alternative capable of addressing the moral and structural crises of the contemporary global order. Future research could explore the practical implications of his model for Islamic foreign policy, its points of convergence and divergence with existing international law frameworks, and its potential contribution to global justice discourse.

صورت‌بندی رابطه اسلام و روابط بین‌الملل در کلام سیاسی آیت‌الله جوادی آملی بر پایه روش هرمنوتیکی اسکینر

علی آقاجانی

استادیار، گروه علوم سیاسی، پژوهشکده علوم اجتماعی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.
ایمانه: aqajani@rihu.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:	پژوهشی
تاریخ دریافت:	۱۴۰۴/۰۶/۱۳
تاریخ بازنگری:	۱۴۰۴/۰۶/۲۹
تاریخ پذیرش:	۱۴۰۴/۰۸/۰۶
تاریخ انتشار:	۱۴۰۵/۰۴/۰۱
کلیدواژه‌ها:	جوادی آملی، کلام سیاسی، روابط بین‌الملل، هرمنوتیک اسکینر، صلح و عدالت جهانی

در مواجهه با بحران‌های اخلاقی، هویتی و ساختاری نظم بین‌الملل معاصر، بازخوانی اندیشه اسلامی مبتنی بر عقلانیت و حیانی ضرورتی دوچندان یافته است. آیت‌الله جوادی آملی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین متفکران معاصر، چارچوبی بدیل و تمدنی برای ساماندهی روابط بین‌الملل ارائه می‌دهد که در برابر پارادایم‌های سکولار و قدرت‌محور غربی، افق جدیدی می‌گشاید. پرسش اصلی پژوهش آن است که روابط بین‌الملل از منظر کلام سیاسی جوادی آملی چگونه تعریف می‌شود و چه مؤلفه‌هایی آن را از نظریه‌های رایج غربی متمایز می‌سازد؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که اندیشه وی بر این فرض استوار است که روابط بین‌الملل باید بر پایه فطرت الهی انسان، عقلانیت و حیانی و اخلاق توحیدی سامان یابد؛ نه بر مبنای منافع ملی، قدرت‌طلبی یا نسبی‌گرایی ارزشی. با بهره‌گیری از روش چهارمرحله‌ای هرمنوتیک قصدگرای اسکینر، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که جوادی آملی روابط بین‌الملل را عرصه‌ای برای تحقق عدالت جهانی، کرامت انسانی و عبودیت الهی می‌داند. او با نقد بنیادین مبانی معرفتی و ارزشی نظم مدرن، مفاهیم کلیدی همچون حقوق بشر، صلح، جنگ و تعهدات بین‌المللی را از منظر قرآنی بازتعریف می‌کند. کلام سیاسی او بر سه محور اصلی توحید (مبنای هستی‌شناختی)، کرامت ذاتی انسان (اصل راهنما) و عدالت (غایت و معیار مشروعیت) استوار است و ظرفیت ارائه‌الگویی اخلاق‌محور، عدالت‌طلب و تمدن‌ساز را برای نظم جهانی بدیل داراست.

* **استناد:** آقاجانی، علی (۱۴۰۵). صورت‌بندی رابطه اسلام و روابط بین‌الملل در کلام سیاسی آیت‌الله جوادی آملی بر پایه روش هرمنوتیکی اسکینر، *فصلنامه سیاست*، ۵۶ (۲)، ۳۱۹-۳۵۱.
<http://doi.org/10.22059/JPQ.2026.400846.1008415>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

۱. بیان مسئله

در عصر تحولات شتابان جهانی که روابط بین‌الملل بیش از پیش تحت تأثیر منازعات هویتی، بحران‌های اخلاقی و چالش‌های عدالت‌محور قرار گرفته، بازخوانی اندیشه‌های دینی دربارهٔ نظم جهانی ضرورتی دوچندان یافته است. در این میان، کلام سیاسی آیت‌الله عبدالله جوادی آملی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین متفکران معاصر اسلامی، ظرفیت‌های منحصر به فردی برای بازاندیشی مبانی نظری روابط بین‌الملل از منظر اسلامی ارائه می‌دهد.

اندیشهٔ او بر پایهٔ عقلانیت وحیانی، تفسیر اجتماعی آموزه‌های قرآنی و پیوند عمیق میان انسان، جامعه و خلافت الهی استوار است و چارچوبی بدیل، اخلاق‌محور و عدالت‌طلب برای فهم مناسبات جهانی فراهم می‌آورد. کلام سیاسی به‌عنوان شاخه‌ای نوپدید از دانش سیاسی اسلامی، بستری مهم برای فهم تاریخی و مفهومی مفاهیمی همچون عدالت، قدرت، مشروعیت و روابط بین‌الملل ایجاد کرده است. شخصیت فکری آیت‌الله جوادی آملی با ویژگی‌هایی مانند جامعیت در دین‌شناسی، تسلط بر ابعاد مختلف معرفت اسلامی، تولید آثار متنوع در فلسفه، تفسیر، فقه و کلام سیاسی و حضور مؤثر در سیاست‌ورزی دینی، توجه ویژه‌ای را برمی‌انگیزد. در میان موضوعات اندیشهٔ سیاسی او، مسئلهٔ رابطهٔ اسلام با روابط بین‌الملل جایگاه خاصی دارد، زیرا هم به مبانی انسان‌شناختی و جامعه‌شناختی اسلام مربوط می‌شود و هم به چالش‌های معاصر جهان اسلام در تعاملات جهانی.

این پژوهش با بهره‌گیری از روش هرمنوتیک قصدگرایی اسکینر (با تعدیلات متناسب با زمینهٔ اسلامی) به واکاوی این موضوع می‌پردازد. در نگرش جوادی آملی، روابط بین‌الملل نه صرفاً عرصه‌ای حقوقی یا قراردادی، بلکه جلوه‌ای از همزیستی عادلانه و هماهنگ میان ملت‌ها تلقی می‌شود. او با تکیه بر مفهوم خلافت‌الله به‌عنوان هویت بنیادین انسان و با تفسیر ویژه‌ای از مفاهیمی چون عدل، حق، امت، صلح و نظام احسن، روابط بین‌الملل را میدانی برای تحقق ارزش‌های الهی و انسانی می‌داند. از دیدگاه او، روابط بین‌الملل بخشی از حقوق بین‌الملل است که ریشه در دین دارد؛ همهٔ ملت‌ها اعم از مسلمان و غیرمسلمان در دایرهٔ تعامل انسانی پذیرفته می‌شوند؛ زبان بین‌المللی اسلام، زبان فطرت توحیدی است؛ اسلام مفتی اعظم صلح جهانی به‌شمار می‌رود؛ نباید پیوند قلبی با کفار برقرار کرد یا تحمیل‌های بیگانگان را پذیرفت، اما پیمان‌شکنی و تجاوز به دیگران نیز جایز نیست؛ در نهایت توازنی میان اصول اخلاقی، واقع‌گرایی سیاسی و تعهدات دینی برقرار است.

این پژوهش با اهدافی در سه سطح شناختی، کاربردی و توسعه‌ای سامان یافته است. در سطح شناختی به دنبال فهم عمیق و چندلایه از مبانی، مفاهیم و تصرفات نظری جوادی آملی با توجه به زمینه‌های عینی و ذهنی اندیشهٔ او و بررسی مواجههٔ وی با هنجارهای مرسوم نظم

بین‌المللی است. در سطح کاربردی، پیشنهادهایی برای بازطراحی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورهای اسلامی ارائه می‌دهد؛ از جمله تقویت دیپلماسی فطرت‌محور، بازتعریف منافع ملی در پرتو عدالت الهی و ارتقای نقش نهادهای بین‌المللی اسلامی. در سطح توسعه‌ای نیز به دنبال توسعه نظریه‌پردازی اسلامی در حوزه روابط بین‌الملل از طریق ادغام خلاقانه رویکردهای سنتی فقه سیاسی، حکمت متعالیه و کلام شیعی با نظریه‌های مدرن است تا بستری برای گفت‌وگوی تمدنی میان اسلام و نظم جهانی سکولار فراهم شود.

در مجموع، این مقاله با تحلیل مفهومی و زمینه‌مند کلام سیاسی جوادی آملی، مبانی، اهداف و سازوکارهای روابط بین‌الملل از منظر اسلامی را بررسی می‌کند، جایگاه انسان، امت و دولت را در منظومه فکری او تبیین و ظرفیت‌های این اندیشه را برای ارائه الگویی اخلاق‌محور، عدالت‌طلب و وحدت‌گرا در سطح جهانی آشکار می‌سازد.

۲. پیشینه تحقیق

پژوهش حاضر یکی از نخستین تلاش‌های نظام‌مند برای بررسی کلام سیاسی آیت‌الله جوادی آملی در حوزه روابط بین‌الملل با تأکید بر تأثیر زمینه‌های ذهنی و عینی و جریان‌های فکری موافق و رقیب بر آن به‌شمار می‌رود. تاکنون هیچ اثر مستقلی با این عنوان و رویکرد تحلیلی منتشر نشده است و از این حیث، پژوهش حاضر از نوآوری موضوعی و روشی برخوردار است.

در حوزه اسلام و روابط بین‌الملل، پژوهش‌های متعددی به زبان‌های مختلف انجام شده که بسیاری از آنها بر مبانی قرآنی، فقهی و اخلاقی تمرکز دارند. برای مثال Hassan (۱۹۸۸) در کتاب خود نظریه اسلامی روابط بین‌الملل را بر پایه اصول توحید و عدالت بازسازی کرده است. نیز Acharya و Kadir (۲۰۲۲) در مقاله‌ای در Third World Quarterly به بررسی دلایل عدم توسعه نظریه‌های اسلامی مدرن در روابط بین‌الملل پرداخته و بر نیاز به بازخوانی منابع اسلامی تأکید کرده‌اند. نیز Al-Rahma (۲۰۲۴) دیدگاه اسلامی را بر پایه کرامت انسانی و همزیستی مسالمت‌آمیز توصیف کرده است.

همچنین آثاری مانند Smith (۲۰۲۴) که رویکردی عمل‌گرایانه اما اخلاقی پیشنهاد می‌دهد، Johnson (۲۰۲۵) که از سازه‌نگاری برای تحلیل سیاست خارجی اسلام سیاسی استفاده کرده، Bassiouni (۱۹۸۲) در بررسی حقوق بشر اسلامی، Thomas (۲۰۱۳) در تمرکز بر ادراکات متقابل، Ahmed و Martin (۲۰۲۴) در تحلیل نقش اسلام در رقابت قدرت‌های بزرگ و Esposito (۲۰۰۵) در بررسی تحولات نقش اسلام در روابط بین‌الملل مدرن، از مهم‌ترین آثار مرتبط به‌شمار می‌روند.

در منابع انگلیسی، کتاب ویرایش‌شده Dorsey و Adiong, Mauriello (۲۰۱۹) با عنوان *Islam and International Relations: Contributions to Theory and Practice* به اندیشه‌های جوادی آملی اشاره داشته است. مقاله «Ontology and Epistemology in Islamic IR Theory: The Case of Ayatollah Javadi Amoli» در *Journal of Islamic Political Thought* (۲۰۲۰) و کتاب Faghfoory (۲۰۲۰) با عنوان *Islamic Political Philosophy and Global Order: A Shiite Perspective* نیز به مبانی فلسفی روابط بین‌الملل در اندیشه متفکران شیعه از جمله جوادی آملی پرداخته‌اند.

در داخل ایران نیز آثار متعددی منتشر شده است؛ از جمله (Alīkhānī (2011), Pourahmadi (2019), Farhang (2010), Mūsavī (2013), Gharāyāq Zandī (2015), Shirkhāni (2011), Behzadi (1972), Rahmati (2011), و Shirkhāni (2014). به‌طور خاص Meshkibaf Moghadam (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با روش تحلیل محتوا به بررسی مبانی فلسفی و کلامی جوادی آملی در نقد نظم بین‌المللی و تحلیل مبانی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی پرداخته است. لک‌زایی نیز ابعاد اخلاقی امنیت بین‌الملل از منظر جوادی آملی را بررسی کرده است (Lakzaei, 2014). در منابع عربی، مقاله «الرؤية الإسلامية للعلاقات الدولية: دراسة مقارنة بين الطباطبائي والجمادى الآملی» (University of Kufa Journal, 2021) از جمله آثار شایان توجه است که مقایسه‌ای میان طباطبایی و جوادی آملی انجام داده است.

با وجود این پیشینه غنی، پژوهش حاضر از نظر روش، گستره و نتایج دارای بداعت است. نوآوری اصلی آن در به‌کارگیری نخستین بار روش هرمنوتیک قصدگرای اسکینر برای تحلیل تصرفات خاص جوادی آملی در هنجارهای روابط بین‌الملل، تأکید بر پیشنهادهاى عملی برای برون‌رفت از نظم قدرت‌محور، و ادغام خلاقانه منابع غربی و اسلامی است.

۳. روش و مباحث نظری؛ هرمنوتیک قصدگرای اسکینر

پژوهش حاضر در تحلیل نسبت اسلام و روابط بین‌الملل در اندیشه کلامی سیاسی آیت‌الله جوادی آملی، از روش هرمنوتیک قصدگرای کوئنتین اسکینر بهره می‌گیرد. این رویکرد، با تعدیلاتی متناسب با زمینه اسلامی، به‌عنوان روشی میان‌گرایانه میان متن‌محوری و زمینه‌محوری، امکان فهم دقیق‌تر از نیت مؤلف و ساختار اندیشه او را فراهم می‌سازد.

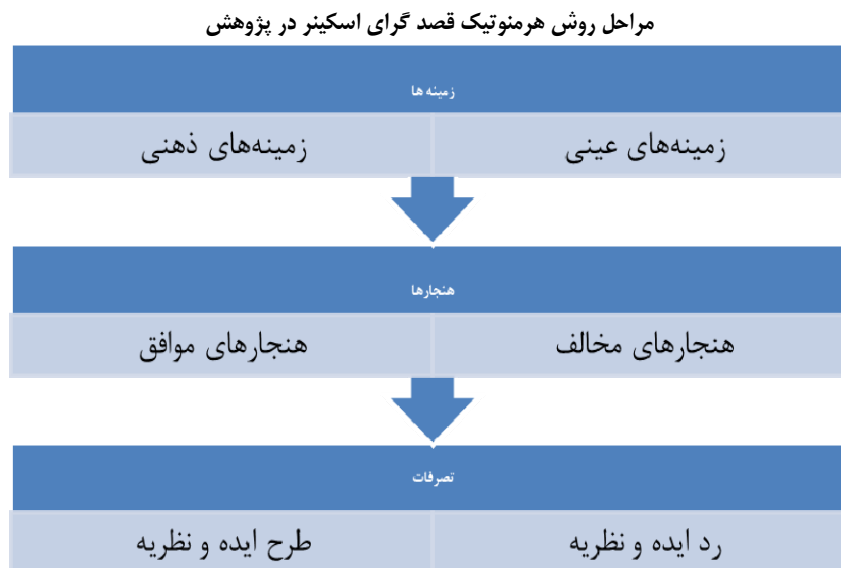
در این روش، فرض بنیادین آن است که محیط فکری، ذهنی، علمی و اجتماعی متکلم سیاسی و میزان آشنایی او با دانش‌های گوناگون، در شکل‌گیری و تفسیر اندیشه کلامی سیاسی وی مؤثر است. این فرض، ریشه در مباحث نظری علم هرمنوتیک دارد که خود دارای تعاریف

متعددی است (Balkhari, 1992; Palmer, 1998). برای نمونه، شلایرماخر هرمنوتیک را «هنر فهمیدن» می‌داندست و معتقد بود که تفسیر متن همواره در معرض خطر سوءفهم قرار دارد؛ از این‌رو، هرمنوتیک باید به‌مثابه‌ی مجموعه‌ای از قواعد روشمند برای رفع این خطر به‌کار گرفته شود. رویکرد اسکینر، بر خلاف برخی گرایش‌های صرفاً متن‌محور یا زمینه‌محور، بر کشف نیت مؤلف از طریق تحلیل همزمان متن و زمینه‌های فکری و اجتماعی تأکید دارد.

این روش نه‌تنها در تحلیل اندیشه‌های تاریخی، بلکه در بررسی متفکران معاصر نیز قابل استفاده است. در برخی پژوهش‌ها نیز، اندیشه‌های جوادی آملی با بهره‌گیری از این روش بررسی شده‌اند (Zarepour Naqibi, 2019 & Abbas-Tabar). اسکینر در تحلیل اندیشه‌ی سیاسی، دو مؤلفه‌ی اساسی را مدنظر قرار می‌دهد (Skinner, 2014; Javid, 2014). ۱. معنایی که متفکر در ذهن دارد، که به‌طور معمول از طریق مطالعه‌ی آثار مکتوب یا گفتارهای او قابل استخراج است؛ ۲. منظوری که متفکر از نگارش یا بیان آن معنا داشته است؛ در این مرحله، اسکینر از روش هرمنوتیکی بهره می‌گیرد و معتقد است که برای فهم نیت مؤلف، باید به مجادلات، پرسش‌ها و فضای فکری زمانه‌ی او توجه کرد. مشارکت متفکر در این فضا و تلاش او برای ارائه‌ی سخنی در آن زمینه، کلید فهم نیت اوست. بنابراین، آشنایی با فضای حاکم بر عصر مؤلف و جریان‌های فکری مؤثر در آن زمان ضروری است (Skinner, 2014).

در بین روش‌های هرمنوتیکی، رویکرد اسکینر در زمره روش‌های مؤلف‌محور قرار دارد و تلاش می‌کند تا با تلفیق تحلیل متن و زمینه، به فهمی جامع از اندیشه دست یابد. بر اساس این روش، شناخت دقیق از محیط زندگی، فضای سیاسی، زبان، زمینه فکری، و آثار و تألیفات متفکر، همزمان در تبیین اندیشه‌ی او نقش دارند (Javid, 2014).

اسکینر چارچوب تحلیل خود را در چهار مرحله کلی سامان می‌دهد: ۱. تأثیر زمینه‌های عینی، ۲. تأثیر زمینه‌های ذهنی، ۳. هنجارهای مرسوم و ۴. نحوه‌ی تصرف اندیشمند در هنجارها.

در این میان، تأکید اصلی بر کشف نیت مؤلف است و زمینه اجتماعی متن، نقش روشنگر در فهم انگیزه مؤلف دارد، نه صرفاً کشف نیت او (Skinner, 2014). در این رویکرد، متن از یک ابژه خودمختار به ابژه‌ای مرتبط با سوژه یا خالق اثر تبدیل می‌شود. این چارچوب، امکان تحلیل دقیق‌تر از نحوه تکوین اندیشه جوادى آملی در خصوص روابط بین‌الملل را فراهم می‌سازد؛ به‌ویژه در فهم نسبت میان آموزه‌های قرآنی، سنت اسلامی و چالش‌های نظری جهان معاصر.

۴. یافته‌های تحقیق (زمینه‌های عینی و ذهنی مؤثر در تکوین نظریه روابط بین‌الملل اسلامی در کلام سیاسی آیت‌الله جوادى آملی)

۱.۴. زمینه‌های تجربی و زیست‌جهانی (زمینه‌های عینی)

در چارچوب نظری هرمنوتیک قصد‌گرای اسکینر، زمینه‌های عینی از عناصر کلیدی در فهم نیت مؤلف و تکوین اندیشه سیاسی او به‌شمار می‌روند. در تحلیل اندیشه آیت‌الله جوادى آملی درباره روابط بین‌الملل، بررسی این زمینه‌ها به‌ویژه از حیث تأثیر آنها بر شکل‌گیری نگاه او به نظم جهانی، همزیستی مسالمت‌آمیز و عدالت بین‌المللی اهمیت دارد.

۱. محیط خانوادگی و آموزشی: جوادى آملی، از نخستین مراحل زندگی، نقش مهمی در شکل‌گیری گرایش‌های کلامی و تفسیری او ایفا کرده است. تولد او در خانواده‌ای مذهبی و اهل

علم، با پیشینه‌ای در علم کلام و فقه، زمینه‌ساز آشنایی اولیه با مفاهیم بنیادین دین‌شناسی و الهیات اجتماعی شد (Javadi Amoli, 2008c: 20-23).

این آشنایی، بعدها در قالب گرایش به تفسیر اجتماعی قرآن و تحلیل مفاهیم کلیدی چون «امت»، «عدل»، و «خلافه‌الله» در روابط بین‌الملل اسلامی بروز یافت. محیط فرهنگی شهر آمل، با سابقه‌ای درخشان در عالم‌پروری، نخستین بستر تربیتی و علمی جوادی آملی بود. حضور در حوزه علمی آمل و شاگردی نزد علمای برجسته‌ای چون آقاضیاء آملی، موجب تقویت گرایش‌های تفسیری و عقلانی او شد؛ گرایش‌هایی که در تحلیل نظم جهانی و نقد مبانی سکولار روابط بین‌الملل نقش بنیادین دارند (Javadi Amoli, 2008c: 38).

در تهران، جوادی آملی تحت تعلیم استادانی چون الهی قمشه‌ای، شعرانی و محمدتقی آملی، با شاخه‌های مختلف حکمت، کلام و تفسیر آشنا شد. این دوره، نقطه عطفی در تعمیق نگاه فلسفی و کلامی او به انسان، جامعه، و عدالت بود؛ مفاهیمی که در اندیشه روابط بین‌الملل اسلامی جایگاه محوری دارند (Javadi Amoli, 2008c: 54-60).

قم، به‌عنوان آخرین و مهم‌ترین مرحله تربیت علمی جوادی آملی، محل شکوفایی نهایی اندیشه‌های او در حوزه فلسفه، تفسیر و کلام سیاسی بود. شاگردی نزد علامه طباطبایی و آشنایی با امام خمینی، نگاه او را به سیاست، جامعه و جهان ارتقا داد و زمینه‌ساز ورود فعال او به عرصه‌های نظری و عملی سیاست خارجی شد (Javadi Amoli, 2008c: 127; Javadi Amoli, 1999: 43).

۲. تحولات اجتماعی-سیاسی: تحولات سیاسی-اجتماعی دوران حیات جوادی آملی، به‌ویژه در چهار دوره تاریخی، تأثیر مستقیمی بر شکل‌گیری نگاه او به روابط بین‌الملل داشته‌اند: پیش از انقلاب اسلامی: مشارکت فعال در مبارزات انقلابی، امضای اعلامیه‌های حوزه علمی و مواجهه با ساواک، نشان‌دهنده حساسیت سیاسی و دغدغه عدالت‌محور او در سطح ملی و فراملی است (Javadi Amoli, 2008c: 196-198).

پس از انقلاب اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۶۸): حضور در مجلس خبرگان قانون اساسی، تدوین لایحه قصاص و ابلاغ پیام امام خمینی به گورباچف، نشان‌دهنده ورود مستقیم او به عرصه سیاست خارجی و تعاملات بین‌المللی است. این اقدامات، بازتابی از نگاه او به گفت‌وگوی تمدنی، جهان‌شمولی اسلام، و نقش دین در نظم جهانی‌اند (Javadi Amoli, 2008c: 203,208,248; Islamic Consultative Assembly, 1985: 344).

دوره تثبیت نظام (۱۳۶۸-۱۳۸۸): فعالیت‌های تبلیغی، امامت جمعه قم و مواضع سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری، نشان‌دهنده استمرار حضور او در عرصه عمومی و تأکید بر اصول دینی در سیاست داخلی و خارجی است (IRNA, 2008). دوره تحولات جدید (۱۳۸۸-۱۴۰۱): کناره‌گیری از نماز جمعه، حمایت از مذاکرات برجام، مخالفت با حمله به سفارت عربستان و

واکنش به مسائل فرهنگی و اجتماعی، نشان‌دهنده نگاه انتقادی و اصلاح‌گرایانه او به سیاست خارجی و روابط بین‌الملل است. این مواضع، بر مبنای اصولی چون عقلانیت دینی، عدالت جهانی و حفظ کرامت انسانی اتخاذ شده‌اند (Taghrib News, 2021).

در مجموع، زمینه‌های عینی زندگی و فعالیت‌های جوادی آملی، از محیط تربیتی تا کنش‌های سیاسی-اجتماعی، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری اندیشه او درباره روابط بین‌الملل داشته‌اند. این زمینه‌ها، نه تنها بستر تکوین مفاهیم کلیدی در اندیشه او را فراهم کرده‌اند، بلکه جهت‌گیری‌های عملی و نظری او در تعاملات جهانی را نیز شکل داده‌اند.

۲.۴. زمینه‌های معرفتی و مفهومی (زمینه‌های ذهنی)

کلام سیاسی، همچون سایر شاخه‌های علوم انسانی، بر پایه پیش‌داشته‌های ذهنی و دانشی شکل می‌گیرد. در مورد آیت‌الله جوادی آملی، این پیش‌داشته‌ها نه تنها متنوع‌اند، بلکه در تعامل با مسائل کلان جهان اسلام، عدالت جهانی و نظم بین‌المللی، نقشی بنیادین در تکوین اندیشه روابط بین‌الملل اسلامی ایفا می‌کنند.

۱.۲.۴. جریان‌های دانشی موافق؛ بنیان‌های درون‌سنتی نظریه روابط بین‌الملل اسلامی

الف) حکمت سیاسی متعالیه: جوادی آملی حکمت متعالیه را «رئیس همه علوم» می‌داند (Javadi Amoli, 1999, Vol. 1: 13) و آن را ترکیبی سالم از کلام، فلسفه و عرفان معرفی می‌کند که نگرشی جامع و تمدن‌ساز فراهم می‌آورد (Javadi Amoli, 1999: 13-26). این نگرش، در تحلیل مفاهیمی چون خلافت نوعیه انسان از خداوند، مشروعیت و مقبولیت سیاسی و نسبت عقل و شرع در قانونگذاری، به‌طور مستقیم به حوزه روابط بین‌الملل اسلامی راه می‌یابد (Javadi Amoli, 2008a: 39-41; Javadi Amoli, 2019: 387).

در این چارچوب، جوادی آملی تأکید می‌کند که مشروعیت سیاسی از شارع نشأت می‌گیرد و مقبولیت از مردم، و قانون بدون اتصال به شرع، جسدی بی‌روح است. این دیدگاه، مبنای نقد او بر نظام‌های سکولار و تأکید بر عقلانیت دینی در تنظیم روابط بین‌المللی است.

ب) تفقه تمدنی و جامع: تفقه در نگاه جوادی آملی، دین‌شناسی جامع است و نه صرفاً فقه جزئی‌نگر (Javadi Amoli, 1999: 251). این نگرش، امکان تعامل عقل و نقل را فراهم می‌سازد و از آن، نظریه ولایت فقیه به‌مثابه نیابت جامع از امام معصوم در اداره امت و هدایت سیاسی استخراج می‌شود (Javadi Amoli, 2007c: 499-500).

این مبنا، در تحلیل ساختار سیاسی امت اسلامی و نسبت آن با نظم جهانی، نقش کلیدی دارد و به‌ویژه در تبیین نقش رهبری دینی در سیاست خارجی قابل استفاده است.

ج) تفسیر قرآن به قرآن: جوادی آملی قرآن را منهج تفسیری می‌داند، نه صرفاً منبع دینی، و بر حجیت فعلی تفسیر قرآن به قرآن تأکید دارد (Javadi Amoli, 1999: 61). این روش، برتری قرآن بر کلام معصوم را در حجیت نشان می‌دهد (Javadi Amoli, 1999: 64) و در نتیجه، مبنای نظریه‌های قرآنی در روابط بین‌الملل اسلامی فراهم می‌آورد؛ نظریه‌ای که بر عقلانیت، عدالت، و کرامت انسانی در سطح جهانی تأکید دارد و در آثار تفسیری ایشان، به‌ویژه در کتاب *روابط بین‌الملل در اسلام به‌صورت نظام‌مند تبیین شده است* (Javadi Amoli, 2011).

۲.۲.۴. جریان‌های فکری رقیب؛ مواجهه انتقادی با نظریه‌های سکولار روابط بین‌الملل:

جوادی آملی با جریان‌های فکری رقیب برخوردی فعال و تحلیلی دارد. این مواجهه، نه‌تنها در نقد مبانی نظری آنها، بلکه در تبیین جایگاه اسلام در نظم جهانی و روابط بین‌الملل مؤثر است. البته در جوهی نیز تأثیراتی بر او داشته است.

الف) اومانیزم و لیبرالیسم: اومانیزم، از دیدگاه جوادی آملی، به معنای اصالت انسان و بی‌اعتنایی به امر متعالی، موجب انحطاط اخلاقی و حیوانیت‌مداری می‌شود (Javadi Amoli, 2006, Vol. 2: 108). لیبرالیسم نیز حادثه‌ای ناگوار و سرابی پوچ تلقی می‌شود (Javadi Amoli, 2005: 154).

این نقدها، در چارچوب نظریه اسلامی عدالت و کرامت انسانی، مبنای رد نظام‌های لیبرال‌محور در روابط بین‌الملل است.

ب) سکولاریسم و پلورالیسم: جوادی آملی سکولاریسم را جدایی دین از امور اجتماعی می‌داند و آن را مانع تحقق حکومت دینی و عدالت جهانی می‌شمارد (Javadi Amoli, 2004: 18,33; Javadi Amoli, 2007b). در مورد پلورالیسم، وی تنها پلورالیسم سیاسی و اجتماعی را می‌پذیرد و پلورالیسم معرفتی را رد می‌کند (Javadi Amoli, 1999, Vol. 6: 212; Javadi Amoli, 2004: 185). این تمایز، در تحلیل تنوع فرهنگی و دینی در روابط بین‌الملل اسلامی اهمیت دارد.

ج) هرمنوتیک و قبض و بسط: جوادی آملی در مواجهه با هرمنوتیک، مرگ مؤلف را در متون مقدس نمی‌پذیرد و بر ضرورت پیش‌فهم‌های عقلانی تأکید دارد، اما آنها را نباید بر متن تحمیل کرد (Javadi Amoli, 1999, Vol. 1: 227-228; Javadi Amoli, 2007c). نظریه قبض و بسط را نیز ناتوان از تمدن‌سازی دانسته و نقدی جدی بر آن وارد می‌کند (Javadi Amoli, 2007b: 108; Javadi Amoli, 2007a, Vol. 4: 89). این نقدها، در دفاع از انسجام معرفتی اسلام در سطح جهانی و رد نسبی‌گرایی معرفتی در روابط بین‌الملل کاربرد دارد.

۳.۴. مبانی فلسفی و اعتقادی

الف) هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی: جوادی آملی هستی‌شناسی را مبتنی بر اراده و علم ازلی خدا می‌داند (Javadi Amoli, 2007c: 430) و در معرفت‌شناسی، مطابقت با نفس الامر را معیار صحت شناخت معرفی می‌کند (Javadi Amoli, 2005: 98-106). این مبانی، در تحلیل حقیقت، عدالت و عقلانیت در روابط بین‌الملل اسلامی نقش بنیادین دارند.

ب) انسان‌شناسی قرآنی: جوادی آملی انسان را موجودی مرکب از طبیعت و فطرت می‌داند که حد نهایی او «حی متّله» است (Javadi Amoli, 2006: 439; Javadi Amoli, 2005b: 164). این انسان‌شناسی، مبنای نظریه کرامت انسانی، حقوق بشر اسلامی و مسئولیت جهانی انسان در روابط بین‌الملل است.

ج) باورهای اعتقادی سیاسی: پنج اصل توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد، در نگرش جوادی آملی، بنیادهای کلام سیاسی‌اند. توحید ربوبی، محور تبلیغ پیامبران و اساس نظم الهی در جهان است (Javadi Amoli, 1999: 353). عدالت الهی، مطلق و غیرقابل تخلف است (Javadi Amoli, 2007c: 385; Javadi Amoli, 2019: 587). نبوت و امامت، مأموریت الهی در اداره جامعه‌اند و حکومت بخشی از رسالت آنان است (Javadi Amoli, 2007a: 454-461). معاد نیز، با برهان‌های متعدد، مبنای مسئولیت اخلاقی انسان در سطح جهانی است (Javadi Amoli, 2003: 156).

نبوت و امامت، در منظومه کلامی جوادی آملی، صرفاً مقولات اعتقادی نیستند، بلکه نهادهای تمدنی‌اند که مأموریت الهی در اداره جامعه را بر عهده دارند. ایشان حکومت را بخشی از رسالت پیامبران و امامان می‌داند و معتقد است که استمرار این رسالت در عصر غیبت، از طریق ولایت فقیه تحقق می‌یابد (Javadi Amoli, 2007a: 454-461). این دیدگاه، مبنای نظریه‌ای است که در آن رهبری دینی، عقلانیت وحیانی و عدالت الهی در تنظیم روابط بین‌الملل نقش محوری دارند. معاد، به‌عنوان اصل پنجم اعتقادات شیعه، در اندیشه جوادی آملی نه تنها مبنای اخلاق فردی، بلکه اساس مسئولیت جهانی انسان است. او با استناد به برهان‌های عقلی و قرآنی، معاد را ضامن عدالت نهایی و تنظیم‌کننده رفتار انسان در عرصه‌های بین‌المللی می‌داند (Javadi Amoli, 2003: 156). این نگاه، در نقد نظام‌های بین‌المللی فاقد مسئولیت‌پذیری اخلاقی و در تأکید بر پاسخگویی انسان در برابر خداوند در سطح جهانی، نقش بنیادین دارد.

ج) هنجارهای مرسوم در اسلام و روابط بین‌الملل؛ بازخوانی تمدنی

۱. تاریخ‌نگاری و معرفت‌شناسی روابط بین‌الملل: ریشه‌های روابط بین‌الملل را می‌توان تا تعاملات دولت‌شهرهای سومری در ۳۵۰۰ سال پیش از میلاد ردیابی کرد؛ آن‌گونه که بری بوزان و ریچارد لیتل آن را نخستین نظام بین‌الملل می‌دانند (Little & Buzan, 2000). نظریه‌های مدرن

این حوزه اغلب در دو نحله معرفت‌شناختی جای می‌گیرند: اثبات‌گرایانه و پسااثبات‌گرایانه. نحله نخست با الهام از علوم طبیعی، بر تحلیل نیروهای مادی و قابل‌سنجش تأکید دارد؛ درحالی‌که نحله دوم، با نقد بنیادهای اثبات‌گرایی، بر امکان‌ناپذیری علم روابط بین‌الملل در معنای کلاسیک آن در جهان اجتماعی تأکید می‌ورزد (Forati, 2014; Alikhani, 2011).

۲. مکاتب و رهیافت‌های مرسوم غربی به روابط بین‌الملل: روابط بین‌الملل (International Relations یا IR) به‌عنوان یک رشته دانشگاهی، اغلب در غرب توسعه یافته و بر پایه فلسفه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی غربی بنا شده است. این مکاتب که اغلب از قرن بیستم شکل گرفته‌اند، جهان را از منظرهای مختلفی مانند قدرت، همکاری، هویت اجتماعی، نابرابری اقتصادی و جنسیت تفسیر می‌کنند.

واقع‌گرایی (Realism): این مکتب، یکی از قدیمی‌ترین و غالب‌ترین رهیافت‌ها در روابط بین‌الملل غربی است. واقع‌گرایان جهان را به‌عنوان یک سیستم آنارشیک (بدون حاکمیت مرکزی) می‌بینند که در آن دولت‌ها به‌دنبال حداکثرسازی قدرت و امنیت ملی خود هستند. منافع ملی، توازن قوا و بقا اولویت دارند و اخلاق اغلب حاشیه‌ای است. این رویکرد در اندیشه‌های توماس هابز و نیکولو ماکیاوولی ریشه دارد.

واقع‌گرایی کلاسیک (مانند هانس مورگنتاؤ) بر طبیعت انسانی تأکید دارد، درحالی‌که نوواقع‌گرایی (کنت والتز) بر ساختار سیستم بین‌المللی تمرکز می‌کند (Waltz, 1979). واقع‌گرایی توضیح‌دهنده جنگ‌ها و اتحادهاست، اما منتقدان آن را بیش‌ازحد بدبینانه می‌دانند (E-International Relations, 2024).

لیبرالیسم (Liberalism): لیبرالیسم بر همکاری بین‌المللی، نقش نهادها و گسترش دموکراسی تمرکز دارد. این مکتب معتقد است که تجارت آزاد، حقوق بشر و سازمان‌های بین‌المللی (مانند سازمان ملل) می‌توانند جنگ را کاهش دهند و صلح پایدار ایجاد کنند. ریشه در ایده‌های جان لاک و ایمانوئل کانت (مانند صلح دائمی) دارد (Doyle, 1986). لیبرالیسم نهادگرا (رابرت کیوهن) بر رژیم‌های بین‌المللی تأکید می‌کند، درحالی‌که لیبرالیسم جمهوری خواه بر دموکراسی‌های لیبرال تمرکز دارد که کمتر با یکدیگر جنگ می‌کنند. این رهیافت خوش‌بینانه است و به پیشرفت انسانی باور دارد، اما منتقدان آن را بیش‌ازحد ایدئالیستی می‌دانند (Christiansen, 2024).

سازده‌نگاری (Constructivism): این رهیافت که در دهه ۱۹۹۰ محبوب شد، تأکید می‌کند که واقعیت‌های بین‌المللی (مانند هویت ملی، دشمن یا اتحاد) ساخته‌شده اجتماعی‌اند و از طریق ایده‌ها، زبان و تعاملات شکل می‌گیرند، نه عوامل مادی ثابت. الکساندر ونت، یکی از بنیانگذاران آن، می‌گوید: «آنارشی آنچه دولت‌ها از آن می‌سازند است» (Wendt, 1992).

سازمان‌نگاری نقش فرهنگ، هنجارها و گفتمان را برجسته می‌کند و می‌تواند توضیح‌دهنده تغییرات مانند پایان جنگ سرد باشد. این مکتب میان واقع‌گرایی و لیبرالیسم قرار می‌گیرد و به انتقاد از رویکردهای مادی‌گرا می‌پردازد (E-International Relations, 2024).

مارکسیسم (Marxism): مارکسیسم بر نابرابری‌های اقتصادی و سلطه سرمایه‌داری تمرکز دارد. این رهیافت جهان را به‌عنوان یک سیستم طبقاتی می‌بیند که در آن کشورهای پیشرفته (هسته) کشورهای در حال توسعه (پیرامون) را استثمار می‌کنند. ریشه در کارل مارکس و ولادیمیر لنین دارد و نظریه وابستگی (مانند ایمانوئل والرشتاین) بخشی از آن است. مارکسیسم جنگ‌ها را نتیجه رقابت سرمایه‌داری می‌داند و به عدالت اجتماعی و انقلاب جهانی باور دارد. این مکتب انتقادی است و به نقد امپریالیسم می‌پردازد، اما پس از فروپاشی شوروی، محبوبیت کمتری دارد (Redd it, 2024; Tripura University, n.d).

فمینیسم (Feminism): فمینیسم نقش جنسیت و قدرت مردانه را در سیاست بین‌الملل نقد می‌کند. این رهیافت معتقد است که IR سنتی مردانه است و زنان را نادیده می‌گیرد. فمینیسم لیبرال بر برابری جنسیتی در دیپلماسی تمرکز دارد، درحالی‌که فمینیسم انتقادی (مانند سینتیا انلو) به بررسی چگونگی تأثیر جنگ بر زنان می‌پردازد. این مکتب مفاهیمی مانند «امنیت انسانی» را برجسته می‌کند و به نقد ساختارهای پدرسالارانه می‌پردازد (Christiansen, 2024; n.d, Wikipedia).

پسااستعماری (Postcolonialism): این رهیافت غربی‌محوری روابط بین‌الملل را چالش می‌کشد و بر تأثیر استعمار بر روابط جهانی تأکید دارد. ادوارد سعید (با کتاب شرق‌شناسی) یکی از بنیانگذاران آن است. پسااستعماری به بررسی چگونگی ادامه سلطه غربی از طریق دانش و قدرت می‌پردازد و صدای کشورهای جنوب جهانی را تقویت می‌کند. این مکتب انتقادی است و به عدالت تاریخی و بازسازی نظریه‌های روابط بین‌الملل می‌پردازد.

این مکاتب اغلب با یکدیگر تعامل دارند و روابط بین‌الملل مدرن ترکیبی از آنهاست. برای مثال، English School (مانند هدلی بول) میان واقع‌گرایی و لیبرالیسم قرار می‌گیرد و بر جامعه بین‌المللی تأکید دارد (E-International Relations, 2024). منتقدان این رهیافت‌ها را به غربی‌محوری متهم می‌کنند و پیشنهاد می‌دهند که دیدگاه‌های غیرغربی مانند اسلامی ادغام شوند (Buzan, 2007 & Acharya).

۵. هنجارها و جریان‌های فکری در روابط بین‌الملل اسلامی

الف) هنجار سنتی‌گرا: این جریان بر بازگشت به منابع اصیل اسلامی (قرآن، سنت و سیره) تأکید دارد و اصولی چون عدالت، توحید، و امت‌گرایی را مبنای تعاملات بین‌المللی می‌داند.

نمایندگان این جریان، روابط بین‌الملل را بخشی از فقه سیاسی و اخلاق اسلامی تلقی می‌کنند. ویژگی‌هایش بازگشت به منابع اصیل اسلامی (قرآن، سنت و سیره) - تأکید بر امت واحده، عدالت جهانی، و نفی سلطه‌پذیری - نگاه فقهی و کلامی به روابط بین‌الملل است. مبانی نظری آن مشروعبیت روابط بین‌الملل باید از شارع اخذ شود - اصل «نفی سیل» به‌عنوان مبنای رد سلطه بیگانگان (Mesbah Yazdi, 2001: 225) - تأکید بر جهاد، امر به معروف، و ولایت فقیه در سیاست خارجی است.

ب) هنجارهای نواندیش: این جریان با حفظ مبانی اسلامی، به بازخوانی مفاهیم در پرتو تحولات جهانی می‌پردازد. مفاهیمی چون حقوق بشر اسلامی، گفت‌وگوی تمدن‌ها و همزیستی دینی در این جریان برجسته‌اند. نمونه بارز آن، تلاش‌های فکری در تدوین اعلامیه حقوق بشر اسلامی توسط سازمان کنفرانس اسلامی است (Alikhani, 2011: 35). ویژگی‌ها: بازخوانی مفاهیم اسلامی در پرتو تحولات جهانی، تأکید بر گفت‌وگوی تمدن‌ها، حقوق بشر اسلامی و عقلانیت دین؛ تلاش برای ارائه نظریه اسلامی روابط بین‌الملل. مبانی نظری: استفاده از روش‌های تفسیری، فلسفی و کلامی برای بازسازی نظریه روابط بین‌الملل اسلامی، تأکید بر عدالت، کرامت انسانی و همزیستی مسالمت‌آمیز (Alikhani, 2011: 12-35)، نقد انگاره‌گرایی غربی و تلاش برای پر کردن خلأ معرفتی با نظام معرفتی اسلام.

ج) هنجارهای سکولار اسلامی: این جریان‌ها، با فاصله‌گیری از شریعت اسلامی، به پذیرش کامل نظام حقوقی غربی در روابط بین‌الملل گرایش دارند. این رویکرد پس از فروپاشی خلافت عثمانی و در دوران استعمار، در کشورهای اسلامی گسترش یافت (Javadi Amoli, 2011: 25-28). ویژگی‌ها: پذیرش کامل نظام بین‌الملل مدرن و قواعد آن، جدایی دین از سیاست خارجی و روابط بین‌الملل، تأکید بر منافع ملی و عقلانیت ابزار. مبانی نظری آن تأثیرپذیری از معاهده وستفالی و نظم سکولار جهانی (Qanbarlou, 2016: 30-35)، دین به‌عنوان امر شخصی و نه راهنمای سیاست خارجی، پذیرش پلورالیسم دینی و فرهنگی در سطح بین‌المللی است.

نقاط تقابل و تعامل میان هنجارها و نسبت جوادی آملی

محور	سکولارهای اسلامی	سنت‌گرایان اسلامی	نواندیشان اسلامی	نسبت جوادی آملی
منبع مشروعیت	قانون عرفی و منافع ملی	شریعت و فقه	عقلانیت دینی و قرآن	شریعت، عقل و نقل؛ تلفیق سنت و عقل فلسفی
نقش دین در سیاست خارجی	حاشیه‌ای یا حذف‌شده	محوری و تعیین‌کننده	راهنما و چارچوب‌ساز	حوری و بنیادین؛ دین به‌عنوان راهنمای روابط بین‌الملل
تعامل با غرب	پذیرش و همکاری	تقابل / مقاومت	گفت‌وگو و نقد	نقد معرفت‌شناسانه؛ نه تقابل صرف، نه پذیرش کامل
نظام بین‌الملل مدرن	مشروع و مطلوب	نامشروع / ناقص	قابل اصلاح	ناقص و فاقد مبانی الهی؛ نیازمند اصلاح بنیادین
روشن‌شناسی نظریه‌پردازی	حقوقی عرفی و ابزاری	فقهی و کلامی سنتی	تفسیری، فلسفی، کلامی	فلسفی-کلامی با بنیان‌های قرآنی و عقلانی
مفاهیم کلیدی	منافع ملی، پلورالیسم، سکولاریسم	امت واحده، نفی سبیل، ولایت فقیه	گفت‌وگوی تمدن‌ها، حقوق بشر اسلامی، همزیستی	عدالت، کرامت، انسانی، نفی سلطه، عقلانیت دینی

جوادی آملی را می‌توان در طیف سنت‌گرایان عقل‌گرا با گرایش‌های فلسفی و کلامی جای داد. ایشان از سنت‌گرایان در مبانی الهی و فقهی الهام می‌گیرد، اما با عمق فلسفی و عقلانی، به بازخوانی مفاهیم در پرتو عقل و فطرت می‌پردازد. در عین حال، بر خلاف نواندیشان، مرجعیت شریعت را حفظ می‌کند و از سکولارها فاصله‌ی معرفتی و ارزشی دارد.

۶. تجزیه و تحلیل (تصرفات جوادی آملی در هنجارهای مرسوم روابط بین‌الملل اسلامی)

جوادی آملی با نقد بنیادهای سکولار و قدرت‌محور نظم جهانی مدرن بر جهان‌شمولی اسلام و زبان فطرت توحیدی تأکید دارد. این دیدگاه، ظرفیت ارائه الگویی تمدنی و عدالت‌محور را دارد که می‌تواند با برخی جنبه‌های مکاتب غربی همخوانی یا تقابل داشته باشد.

الف) تصرفات جوادی آملی در نظریه‌های روابط بین‌الملل: جوادی آملی به‌طور مستقیم به این مکاتب نپرداخته، اما نقدهای او بر پارادایم‌های غربی (مانند نقد لیبرالیسم به‌عنوان «سراب پوچ» و سکولاریسم به‌عنوان مانع عدالت جهانی) مبنای مقایسه قرار می‌گیرد. شباهت‌ها اغلب در جنبه‌های اخلاقی یا انتقادی است، درحالی‌که تفاوت‌ها ریشه در مبانی الهی و سکولار/مادی دارد.

مکتب	ویژگی اصلی	دیدگاه جوادی آملی	شباهت‌ها	تفاوت‌ها
واقع‌گرایی (Realism)	جهان آنارشیک، تمرکز بر قدرت، منافع ملی و توازن قوا؛ اخلاق حاشیه‌ای (Waltz, 1979).	روابط بین‌الملل بر پایه عدالت الهی و کرامت انسانی، نه قدرت‌طلبی؛ جنگ تنها دفاعی یا برای رفع موانع هدایت مشروع است.	هر دو به واقعیت‌های سیاسی مانند جنگ و امنیت توجه دارند.	واقع‌گرایی قدرت‌محور و سکولار است؛ جوادی آملی عدالت توحیدی را غایت می‌داند و قدرت را ابزار اخلاقی می‌بیند، نه هدف.
لیبرالیسم (Liberalism)	همکاری بین‌المللی، نهادها، تجارت و دموکراسی برای صلح؛ خوش‌بینانه به پیشرفت (Doyle, 1986).	تأکید بر همزیستی مسالمت‌آمیز و پیمان‌ها (وفای به عهد)، اما بر پایه اخلاق توحیدی و فطرت، نه منافع مادی	هر دو بر همکاری و صلح جهانی (مانند گفت‌وگوی تمدنی) تأکید دارند.	لیبرالیسم سکولار و نسبی‌گراست؛ جوادی آملی لیبرالیسم را «حادثه ناگوار» و فاقد غایت الهی می‌داند و دین را منبع مشروعیت می‌شمارد.
سازهانگاری (Constructivism)	واقعیت‌های بین‌المللی ساخته‌شده اجتماعی از طریق ایده‌ها، هویت و گفتمان (Wendt, 1992)	هویت انسانی بر پایه فطرت توحیدی و خلافت الهی؛ روابط جهانی از طریق زبان فطرت و اخلاق قرآنی شکل می‌گیرد.	هر دو بر نقش ایده‌ها، هویت (امت واحده) و فرهنگ در روابط تأکید دارند.	سازهانگاری نسبی‌گرا و اجتماعی است؛ جوادی آملی هویت را وحیانی و مطلق (بر پایه قرآن) می‌داند، نه صرفاً ساخته‌شده انسانی.
مارکسیسم (Marxism)	نابرابری اقتصادی، سلطه سرمایه‌داری	عدالت مطلق الهی و کرامت انسانی؛ نقد سلطه	هر دو به عدالت جهانی	مارکسیسم مادی‌گرا و طبقاتی است؛

و مبارزه طبقاتی؛ تمرکز بر عدالت اجتماعی (Cox, 1987)	استکباری و نابرابری، اما بر پایه توحید نه ماتریالیسم	و نقد سلطه (مانند استکبار غربی) می‌پردازند.	جوادی آملی عدالت را الهی و فراقومی (امت واحده) می‌بیند، نه اقتصادی صرف
فمینیسم (Feminism)	نقد قدرت مردانه، تمرکز بر جنسیت، امنیت انسانی و برابری	کرامت ذاتی انسان (شامل زنان) بر پایه فطرت؛ حقوق بشر اسلامی و عدالت جنسیتی از منظر قرآنی (مانند نقش زنان در امت) دارند.	هر دو بر کرامت انسانی و نقد نابرابری‌های ساختاری تأکید دارند.
پسا استعماری (Postcolonialism)	نقد غربی‌محوری، تأثیر استعمار و صدای جنوب جهانی (Said, 1978)	نقد بنیادهای سکولار و استکباری نظم مدرن؛ تأکید بر جهان‌شمولی اسلام و مقاومت در برابر سلطه بیگانگان	هر دو به نقد سلطه غربی و بازسازی نظم جهانی از منظر غیرغربی می‌پردازند.
پسااستعماری سکولار و تاریخی است؛ جوادی آملی نقد را بر پایه اخلاق توحیدی و عدالت الهی قرار می‌دهد، با تمرکز بر هدایت بشری			

ب) **دین در روابط بین‌الملل؛ اسلام به مثابه هستی، هویت و اخلاق:** اسلام در مطالعات روابط بین‌الملل نه تنها به عنوان یک دین، بلکه به مثابه ایدئولوژی، هویت و نظام اخلاقی نیز مورد توجه قرار گرفته است (22: 2019; Pourahmadi, 2019; 87: 2019; Abdul Qader Dina).

این چهارگانگی هستی‌شناختی، امکان تحلیل چندلایه‌ای از نقش اسلام در عرصه بین‌المللی را فراهم می‌سازد. آیت‌الله جوادی آملی با نقد بنیادهای هستی‌شناسی سکولار در روابط بین‌الملل، بر ضرورت بازگشت به «علت‌العلل» و خدامحوری در تنظیم مناسبات جهانی تأکید می‌کند. ایشان معتقدند که غفلت از علیت الهی، به قدرت‌محوری و آنارشسیسم معرفتی در عرصه بین‌الملل منجر شده است (47-45: 2011; Javadi Amoli). تاریخ روابط بین‌الملل اسلامی، از جمله منشور مدینه، گواهی بر قدمت و غنای حقوق بین‌الملل اسلامی است؛ پیمانی که پیامبر اسلام با جوامع یهودی مدینه امضا کرد و بر اصول همزیستی، تعاون و تفاهم تأکید ورزید (22: 2003; Salimi). جوادی آملی این منشور را تجلی «نظم توحیدی» در روابط فراملی می‌داند که بر کرامت انسان و نفی سلطه‌جویی بنا شده است (53-52: 2011; Javadi Amoli).

۷. تقسیم‌بندی جهان در اندیشه اسلامی و بازخوانی جوادی آملی

اسلام جهان را از منظرهای مختلفی دسته‌بندی می‌کند: تقسیم دوگانه دارالسلام و دارالحرب؛ تقسیم مبتنی بر نوع رابطه با ملت‌های مسلمان، موحد، غیرموحد و استعمارگر (Javadi Amoli, 2011: 51)؛ تقسیم قرآنی به امت اسلامی، مهاجران، مستضعفان، اهل کتاب، اهل ذمه، اهل صلح، اهل عهد، اهل حرب، اهل فساد، اهل رده و... (Mirahmadi, 2011: 215-217). جوادی آملی با تأکید بر «تقسیم اخلاق‌محور» جهان، به‌جای تقابل صرف دارالحرب/دارالسلام، بر امکان تعامل با غیرمسلمانان در چارچوب عهد، دعوت و شهادت تأکید می‌کند. ایشان معتقدند که تقسیم‌بندی‌های سنتی باید با توجه به «نظم الهی» و «کرامت انسان» بازخوانی شوند (Javadi Amoli, 2011: 54-55).

ج) مفاهیم جایگزین و تحول در نظریه اسلامی روابط بین‌الملل: در واکنش به محدودیت‌های مفاهیم سنتی مانند دارالحرب، برخی اندیشمندان اسلامی مفاهیمی چون «دارالدعوه» و «دارالشهاده» را پیشنهاد کرده‌اند که امکان همزیستی تمدنی و فرهنگی را در جوامع چندفرهنگی بهتر تبیین می‌کنند (Forati, 2014: 88-90; Qanbarlou, 2016: 72). همچنین مفهوم «دارالعهد» به‌عنوان منطقه‌ای واسط میان دارالسلام و دارالحرب، امکان عبور از تقابل مخاصمه‌آمیز را فراهم می‌سازد (Mesbah Yazdi, 1996: 23-25; Kalantari, 1996: 45). جوادی آملی با تکیه بر مبانی انسان‌شناسی قرآنی، بر این باور است که هر جامعه‌ای که کرامت انسان را پاس دارد و به عهد و تفاهم پایبند باشد، در دایره تعامل اسلامی قرار می‌گیرد. این نگاه، ظرفیت فقه سیاسی اسلامی را برای بازتعریف نظم جهانی افزایش می‌دهد (Javadi Amoli, 2011: 58-60).

نظم بین‌الملل معاصر و پایان دارالحرب در نگاه جوادی آملی: در نظم بین‌الملل کنونی که مبتنی بر قواعد حقوقی و نهادهای بین‌المللی است، دیگر نمی‌توان کشورها را به‌سادگی در قالب دارالحرب دسته‌بندی کرد. بسیاری از کشورها، حتی اگر مسلمان نباشند، در چارچوب تعاملات صلح‌آمیز و مبتنی بر معاهدات قرار دارند و در نتیجه در زمره دارالعهد محسوب می‌شوند (Forati, 2014: 92; Gharayagh Zandi, 2015: 110).

جوادی آملی با نقد «ومانیسیم سکولار» در روابط بین‌الملل، بر ضرورت بازگشت به «انسان کریم» و «نظم الهی» تأکید دارد؛ ایشان معتقدند که مسلمانان مقیم غرب، در صورتی که به شعائر اسلامی پایبند باشند و در فضای دعوت و تفاهم زندگی کنند، در دارالدعوه قرار دارند، نه دارالحرب. این نگاه، نه تنها اخلاق‌محور، بلکه تمدن‌ساز است و می‌تواند مبنای تعامل جهانی اسلام با نظم وستفالیایی باشد (Javadi Amoli, 2011: 62-65).

زبان فطرت و فرهنگ مشترک بشری: جوادی آملی زبان قرآن را زبان «فطرت» می‌داند؛ زبانی که فراتر از قومیت و ملیت، با فرهنگ مشترک بشری سخن می‌گوید. این زبان، نه در قالب لغت و ادبیات، بلکه در سطح معنا و تجربه انسانی عمل می‌کند و همه انسان‌ها را مخاطب قرار می‌دهد (Javadi Amoli, 2011: 23). چنین نگاهی، قرآن را به یک متن جهانی بدل می‌سازد که قابلیت تنظیم روابط بین‌الملل را دارد.

محورهای تنظیم روابط بین‌الملل؛ عدل و وحدت: در اندیشه جوادی آملی، روابط بین‌الملل باید بر محور «عدل» و «وحدت» سامان یابد (Javadi Amoli, 2011: 29). وی با استناد به حدیثی از امام کاظم(ع) تأکید می‌کند که اسلام حتی در روابط میان کفار نیز اجازه فروش سلاح برای ادامه جنگ را نمی‌دهد، زیرا اصل بر جلوگیری از خشونت و حفظ جان انسان‌هاست (Javadi Amoli, 2011: 27).

سطوح سه‌گانه روابط بین‌الملل: الف) امت اسلامی: اسلام مؤمنان را به همبستگی، صلح و رفع اختلافات دعوت می‌کند. آیات «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ...» (حجرات/۱۰) و «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحْمَاءُ بَيْنَهُمْ» (فتح/۲۹) بر ضرورت اصلاح روابط درون‌امت اسلامی تأکید دارند (Javadi Amoli, 2011: 51). ب) پیروان ادیان توحیدی: قرآن در آیه «قُلْ يَا هَلْ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ...» (آل عمران/۶۴) اهل کتاب را به وحدت حول محور توحید دعوت می‌کند. جوادی آملی این آیه را مبنای همزیستی مسالمت‌آمیز میان موحدان عالم می‌داند (Javadi Amoli, 2011: 71-72). ج) جوامع بشری: اسلام با پذیرش اصل جهان‌شمولی، همه ملت‌ها را مخاطب قرار می‌دهد. آیه «لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقْتَلُوا...» (ممتحنه/۸) نشان می‌دهد که اسلام با کفر کنار نمی‌آید، اما کافر را به‌عنوان انسانی دارای فطرت مشترک می‌پذیرد و برای هدایت او تلاش می‌کند (Javadi Amoli, 2011: 103, 133).

زبان بین‌المللی اسلام: فطرت توحیدی: بر پایه آیه «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا...» (روم/۳۰)، جوادی آملی زبان بین‌المللی اسلام را زبان فطرت توحیدی می‌داند؛ زبانی که بدون نیاز به قرارداد و تصویب، توان پیوند انسان‌ها را دارد (Javadi Amoli, 2011: 133). این زبان، مبنای اخلاق جهانی اسلام است.

تعهدات و پیمان‌ها: نماد همزیستی عادلانه: اسلام رعایت پیمان‌ها را واجب می‌داند. آیه «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مائده/۱) مبنای وفای به عهد در روابط بین‌الملل است (Javadi Amoli, 2011: 140). جوادی آملی مصادیق این اصل را در حوزه‌های پناهندگی سیاسی، اقتصادی، مالی و نظامی بررسی می‌کند: در حوزه پناهندگی سیاسی، آیات ۹۰ نساء و ۷۲ انفال، رعایت میثاق با کفار را واجب می‌دانند (Javadi Amoli, 2011: 157). در حوزه اقتصادی و مالی، رعایت مفاد پیمان با نامسلمانان الزامی است. در حوزه نظامی، حتی در جنگ با کفار، رعایت شرایط توافق‌شده واجب

است (Javadi Amoli, 2011: 158). آیه «وَأَنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا...» (انفال / ۶۱) نیز صلح با کفار را در صورت عدم تهاجم توصیه می‌کند.

اسلام به‌مثابه مفتی اعظم صلح جهانی: اسلام با تبیین تصالح ادیان، انبیا، و امت‌های راستین، مسیر صلح جهانی را ترسیم می‌کند. جوادی آملی بر آن است که اسلام، به‌عنوان دین همگانی و همیشگی، مفتی اعظم صلح جهانی است (Javadi Amoli, 2011: 135; Javadi, 2008b: 183). وظیفه مسلمانان نیز پیوند، همدلی، صفا، صمیمیت و بخشش است. محدودیت‌های روابط با کفار: اسلام رابطه با کفار غیرمعاند را امضا می‌کند، اما محدودیت‌هایی دارد. مهم‌ترین آنها منع رابطه ولایی با کفار است که در آیات ۵۱ مائده، ۱۴۴ نساء، ۱۱۸ آل‌عمران و ۲۸ توبه آمده است (Javadi Amoli, 2011: 158-162). ارتباط با کفار برای دفع شر جایز است و کفرآور نیست.

جنگ و صلح در نظام طبیعی و الهی: اسلام با دولت‌های مستکبر رابطه ستمگری و ستم‌پذیری را نفی می‌کند. جنگ دفاعی در برابر تجاوز واجب است و جنگ ابتدایی نیز برای رفع موانع هدایت مشروعیت دارد (Javadi Amoli, 2011: 185). جوادی آملی تأکید می‌کند که جنگ و صلح از رخدادهای طبیعی عالم‌اند و در نظام علی و معلولی، صلح اصل است (Javadi Amoli, 2008a: 244).

۸. مختصات روابط بین‌الملل در تصرفات جوادی آملی

بازتعریف ماهیت روابط بین‌الملل: جوادی آملی روابط بین‌الملل را نه صرفاً عرصه‌ای حقوقی یا سیاسی، بلکه جلوه‌ای از همزیستی عادلانه و هماهنگ میان ملت‌ها می‌داند. از نظر وی، روابط بین‌الملل فصلی از حقوق بین‌الملل است و چون حقوق در اسلام ریشه در دین دارد، دین نیز منبع اصلی روابط بین‌الملل تلقی می‌شود (Javadi Amoli, 2011: 51). از این منظر، دین نه تنها منبع حقوق بلکه بنیان روابط بین‌الملل است، زیرا دین با ویژگی‌هایی چون جهان‌شمولی، تغییرناپذیری و فطرت‌مداری، ظرفیت تنظیم روابط انسانی در سطح جهانی را داراست (Javadi Amoli, 2011: 23). این تصرف، هنجار مرسوم سکولار در تفکیک دین از سیاست خارجی را به چالش می‌کشد و بر پیوند وثیق میان شریعت، اخلاق و نظم جهانی تأکید می‌کند.

زبان فطرت به‌جای زبان قرارداد: در برابر هنجارهای قراردادی و عرفی رایج در دیپلماسی مدرن، جوادی آملی زبان بین‌المللی اسلام را «زبان فطرت توحیدی» می‌داند (Javadi Amoli, 2011: 133) که بدون نیاز به قرارداد و اعتبار بیرونی، توان پیوند انسان‌ها را دارد (روم/۳۰). این تصرف، مفهوم ارتباطات بین‌المللی را از سطح ابزارگرایانه به سطح انسان‌گرایانه و فطرت‌محور ارتقا می‌دهد.

تصرف در مفهوم دارالحرب و دارالعهد: در برابر تقسیم سنتی جهان به دارالاسلام و دارالحرب، جوادی آملی با تأکید بر جهان‌شمولی اسلام، بر پذیرش همه ملت‌ها—اعم از مسلمان، موحد و غیرموحد—تأکید دارد. وی با استناد به آیه «لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ...» (ممتحنه/۸)، روابط عادلانه و مسالمت‌آمیز با غیرمسلمانان غیرمعاند را مشروع و مطلوب می‌داند (Javadi Amoli, 2011: 51). این تصرف، مفهوم دارالعهد را از وضعیت استثنایی به وضعیت عمومی روابط بین‌الملل ارتقا می‌دهد و عملاً پایان دارالحرب را اعلام می‌کند (Javadi Amoli, 2011: 73).

تصرف در مفهوم کافر و رابطه با او: در هنجار سنتی، کافر به‌عنوان دشمن بالقوه تلقی می‌شود؛ اما جوادی آملی با تفکیک میان «کفر» و «کافر»، بر آن است که کفر باطل است ولی کافر، انسانی فطرت‌مدار و تشنه حقیقت است که در مسیر شناخت دچار خطا شده است. از این‌رو، تفاهم و تعامل با او ممکن و مطلوب است، مشروط به حفظ مرزهای اعتقادی و عدم توتلی (Javadi Amoli, 2011: 51) (مانده/۵۱؛ نساء/۱۴۴؛ آل‌عمران/۱۱۸؛ توبه/۲۸). این تصرف، امکان تعامل انسانی با غیرمسلمانان را بدون نقض اصول دینی فراهم می‌سازد و کافر را به‌عنوان موجودی دارای فطرت مشترک انسانی، شایسته هدایت و تعامل می‌داند.

تصرف در مفهوم صلح و جنگ: جوادی آملی صلح را اصل و جنگ را استثنا می‌داند. وی با استناد به آیات متعدد، بر آن است که اسلام صلح‌طلب است و جنگ را تنها در موارد دفاعی یا برای رفع موانع هدایت مشروع می‌داند. جنگ ابتدایی نیز در حقیقت، واکنشی به استکبار و منع هدایت است، نه تحمیل دین (Javadi Amoli, 2011: 51). این تصرف، جنگ را از ابزار گسترش قلمرو به ابزار رفع ظلم و استکبار تبدیل می‌کند.

تصرف در مفهوم پیمان و تعهدات بین‌المللی: در برابر هنجارهای سنتی که پیمان با کفار را مشروط و محدود می‌دانستند، جوادی آملی با استناد به آیه «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مائده/۱)، بر وجوب وفای به عهد حتی با غیرمسلمانان تأکید دارد. وی در حوزه‌های پناهندگی سیاسی (نساء/۹۰؛ انفال/۷۲)، اقتصادی، مالی و نظامی، رعایت تعهدات را واجب می‌داند، مشروط به عدم تعرض و نقض عهد از سوی طرف مقابل (Javadi Amoli, 2011: 157-158). این تصرف، اسلام را به‌عنوان دین قانون‌مدار و اخلاق‌محور در عرصه بین‌الملل معرفی می‌کند.

تصرف در مفهوم امت و وحدت جهانی: جوادی آملی با استناد به آیات «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» و (حجرات/۱۰) و «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» (فتح/۲۹)، بر وحدت امت اسلامی تأکید دارد؛ اما این وحدت را به حوزه امت محدود نمی‌کند. وی با استناد به آیه «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ» (آل‌عمران/۶۴)، وحدت میان ادیان توحیدی را نیز ممکن و مطلوب می‌داند (Javadi Amoli, 2011: 71-72). در سطح جهانی نیز، اسلام را مفتی اعظم صلح جهانی معرفی

می‌کند که صلح را بر پایه عدل و قسط، نه مصلحت و قدرت، بنا می‌نهد (Javadi Amoli, 2008b: 183). این تصرف، وحدت را از سطح امت اسلامی به سطح جهانی گسترش می‌دهد. **تصرف در مفهوم تولی و برائت:** در هنجارهای سنتی، هرگونه رابطه با کفار به‌عنوان تولی تلقی می‌شد؛ اما جوادی آملی با تفکیک میان رابطه انسانی و رابطه اعتقادی، بر آن است که ارتباط برای دفع شر، همکاری در امور انسانی، و تعامل در چارچوب عقل و عدل، تولی محسوب نمی‌شود (Javadi Amoli, 2011:158,162). این تصرف، امکان تعامل اخلاقی با غیرمسلمانان را بدون نقض اصول اعتقادی فراهم می‌سازد.

تأکید بر عدالت و نفی سلطه‌پذیری: جوادی آملی روابط بین‌الملل را بر محور عدالت و وحدت تنظیم می‌کند و با استناد به حدیثی از امام کاظم (ع) (الکافی، ج ۵، ص ۱۱۳)، معتقد است که اسلام نه تنها اجازه نمی‌دهد کسی بر ضد مسلمانان مسلح شود، بلکه حتی فروش سلاح به کشورهای کافر در حال جنگ را نیز ممنوع می‌داند تا از ادامه جنگ‌های خانمان‌سوز جلوگیری شود (Javadi Amoli, 2011: 51). او روابط با دولت‌های مستکبر را بر اساس نفی ستمگری و ستم‌پذیری تعریف می‌کند و جنگ ابتدایی را واکنشی به طغیان و استکبار می‌داند که با هدف رفع موانع فطرت انسانی انجام می‌شود، نه تحمیل دین (Javadi Amoli, 2011: 185).

جهان‌شمولی و فطرت‌مداری اسلام: جوادی آملی ویژگی‌های دین اسلام را جهان‌شمولی، تغییرناپذیری و فطرت‌مداری می‌داند (Javadi Amoli, 2011: 23,29,32). او زبان جهانی قرآن را زبان فطرت توحیدی معرفی می‌کند که فرهنگ مشترک همه انسان‌ها در همه اعصار است و نیازی به قراردادهای اعتباری ندارد (Javadi Amoli, 2011:27). این دیدگاه، روابط بین‌الملل را بر پایه فطرت مشترک انسانی بازتعریف می‌کند و اسلام را به‌عنوان دینی معرفی می‌کند که قادر است صلح جهانی را بر اساس عدالت و کرامت انسانی تضمین کند.

تصرفات جوادی آملی در هنجارهای مرسوم روابط بین‌الملل اسلامی، نه تنها بازخوانی مفاهیم سنتی‌اند، بلکه تلاشی نوآورانه برای ارائه نظریه‌ای جامع، عقلانی و اخلاق‌محور در تعاملات جهانی است. این نظریه، بر پایه فطرت، عدالت و عقلانیت وحیانی، اسلام را به‌عنوان دین صلح، قانون و کرامت انسانی در سطح بین‌الملل معرفی می‌کند. این تصرفات نشان‌دهنده تلاش ایشان برای بازخوانی، اصلاح و ارتقای مفاهیم سنتی در پرتو عقلانیت وحیانی، فطرت‌گرایی و عدالت‌محوری‌اند. این تصرفات با نظریه‌های غربی مانند "Just War Theory" نوشته Walzer (۱۹۷۷) مقایسه می‌شوند تا نشان دهند چگونه جوادی آملی جنگ را اخلاقی‌تر بازتعریف می‌کند.

۹. نتیجه

بر اساس رویکرد هرمنوتیکی کوئنتین اسکینر که بر فهم گفتار در بستر تاریخی و نیت مؤلف تأکید دارد، این مقاله نشان می‌دهد که کلام سیاسی آیت‌الله جوادی آملی واجد یک منظومه مفهومی منسجم، هدفمند و واکنشی است که در آن، نسبت اسلام با نظم بین‌الملل نه صرفاً بازتاب آموزه‌های سنتی، بلکه تلاشی آگاهانه برای بازسازی مفاهیم بنیادین این حوزه بر اساس مبانی قرآنی، عقلانی و اخلاقی تلقی می‌شود. این منظومه، در مواجهه با بحران‌های معرفتی و اخلاقی نظم جهانی مدرن، واجد ظرفیت نظری برای ارائه بدیلی اسلامی به نظریه‌های سکولار روابط بین‌الملل است.

کاربست روش اسکینر در تحلیل گفتار جوادی آملی که نشان می‌دهد وی نه صرفاً مفسر متون دینی، بلکه کنشگر فکری‌ای است که در پاسخ به بحران‌های معرفتی و اخلاقی عصر حاضر، به بازآفرینی زبان سیاسی اسلام پرداخته و مفاهیم جدیدی را تولید کرده است یافته‌های کلیدی مقاله است. کلام سیاسی آیت‌الله جوادی آملی را می‌توان تلاشی نظری برای بنیانگذاری یک دستگاه اسلامی روابط بین‌الملل دانست؛ دستگاهی که در آن، مفاهیم قرآنی و عقلانی نه به‌عنوان گزاره‌هایی انتزاعی، بلکه به‌مثابه ابزارهای تحلیلی، هنجاری و اصلاحگر برای فهم و بازسازی نظم جهانی به‌کار گرفته می‌شوند. این نظریه، در تقابل با رویکردهای غالب مبتنی بر قدرت، منافع و واقع‌گرایی، بر اصولی چون عدالت، کرامت انسانی، عقلانیت اخلاقی و غایت‌مندی وجودی استوار است.

از منظر اسکینری، جوادی آملی در مقام یک متفکر اسلامی معاصر، در حال بازتعریف زبان سیاسی اسلام است؛ زبانی که با تکیه بر منابع سنتی، عقلانیت فلسفی و دغدغه‌های معاصر، توانایی ورود به گفت‌وگوی جهانی را دارد و می‌تواند در مواجهه با بحران‌های نظم بین‌الملل مدرن، بدیلی اخلاق‌محور و انسان‌مدار ارائه دهد.

این منظومه مفهومی، با تکیه بر اصول توحیدی، غایت‌مدار و کرامت‌محور اسلام، به بازخوانی و بازتعریف مفاهیم کلیدی روابط بین‌الملل نظیر عدالت، صلح، قدرت و نظم جهانی می‌پردازد؛ مفاهیمی که در نظریه‌های سکولار عمدتاً در قالبی انتزاعی، ابزارمحور و مبتنی بر منافع ملی و قدرت تفسیر می‌شوند. جوادی آملی با عبور از این چارچوب، تلاش می‌کند تا این مفاهیم را در خدمت تحلیل، نقد و اصلاح نظم موجود جهانی قرار دهد و بدیلی اسلامی، اخلاق‌محور و انسان‌مدار برای آن ارائه کند.

جدول تطبیقی تصرفات جوادی آملی با هنجارهای مرسوم روابط بین‌الملل

محور	هنجارهای مرسوم روابط بین‌الملل	تصرفات جوادی آملی
هستی‌شناسی	انسان‌محوری سکولار، منافع ملی	خدای‌محوری، کرامت ذاتی انسان
عدالت	ابزار توزیع قدرت و منافع	نظم الهی، معیار مشروعیت
اخلاق	نسبی‌گرایی اخلاقی	اخلاق توحیدی، عقلانیت وحیانی
دین	حذف دین از سیاست جهانی	بازگشت دین به عرصه بین‌الملل
بازیگران اصلی	دولت‌محوری، ناسیونالیسم	امت‌محوری، ملت‌محوری، وحدت جهانی مؤمنان
نظم جهانی	مبتنی بر قدرت و منافع	مبتنی بر عدالت و کرامت انسانی
صلح و امنیت	توازن قوا، بازدارندگی	صلح مبتنی بر عدالت و اخلاق

در این زمینه نقد معرفت‌شناختی پارادایم سکولار روابط بین‌الملل یکی از محورهای اساسی گفتار وی است. او با تأکید بر فقدان بنیان‌های اخلاقی، غایت‌مندی وجودی و کرامت‌محوری در نظریه‌های غالب، به بازسازی مفاهیم روابط بین‌الملل بر اساس عقلانیت فلسفی و آموزه‌های قرآنی می‌پردازد. این بازسازی، نه صرفاً در سطح مفهومی، بلکه در سطح ساختاری نیز صورت می‌گیرد؛ به گونه‌ای که مفاهیمی چون انسان، امت و خلافت الهی به‌عنوان عناصر بنیادین نظم مطلوب جهانی، در تقابل با مفاهیم مدرن چون دولت‌ملت، حاکمیت مطلقه و منافع ملی قرار می‌گیرند و امکان بازاندیشی در ساختارهای بین‌المللی را فراهم می‌آورند.

نقدها به رهیافت جوادی آملی: دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی درباره روابط بین‌الملل اسلامی، هرچند واجد عمق فلسفی و وحیانی است، اما از منظر روش‌شناسی، نظریه‌پردازی و عملیاتی‌سازی، با انتقاداتی مواجه شده است. در ادامه، مهم‌ترین نقدها را در سه سطح معرفتی، نظری و نهادی مرور می‌کنیم:

۱. نقدهای معرفت‌شناختی و فلسفی: مانند الف غلبه نگاه انتزاعی و متافیزیکی: منتقدان معتقدند که تمرکز جوادی آملی بر هستی‌شناسی و علیت، هرچند بنیادین است، اما در عمل به دوری از واقعیت‌های عینی روابط بین‌الملل منجر می‌شود. این نگاه، امکان تعامل با نظریه‌های تجربی و داده‌محور را محدود می‌سازد. ب. عدم توجه کافی به تاریخ و تجربه بشری؛ برخی صاحب‌نظران بر این باورند که دیدگاه ایشان، به‌جای تحلیل تاریخی و تطبیقی روابط بین‌الملل، بیشتر بر مبانی وحیانی و عقلانی تأکید دارد و از تجربه‌های تاریخی تمدن اسلامی و غربی بهره‌برداری کافی نمی‌کند.

۲. نقدهای نظری و روش‌شناختی: الف) فقدان چارچوب نظری منسجم؛ با وجود تأکید بر خدای‌محوری و فقه وحیانی، دیدگاه جوادی آملی هنوز به یک نظریه منسجم در روابط بین‌الملل

تبدیل نشده است. مفاهیم کلیدی مانند «نظام بین‌الملل اسلامی»، «حق حاکمیت»، یا «امنیت جهانی» در قالب نظریه‌پردازی مدون ارائه نشده‌اند؛ (ب) ابهام در نسبت میان کلام و فقه و سیاست بین‌الملل؛ ایشان بر ضرورت تدوین قوانین بین‌المللی اسلامی از دل فقه تأکید دارد، اما چگونگی ترجمه فقه فردی و عبادی به ساختارهای کلان سیاسی و حقوقی بین‌المللی، روشن نیست.

۳. نقدهای نهادی و اجرایی: الف) فاصله با ساختارهای حقوقی بین‌المللی موجود؛ اصولی مانند خدامحوری، ولایت الهی و اخوت ایمانی، با ساختارهای سکولار حقوق بین‌الملل معاصر در تعارض‌اند. این امر، امکان عملیاتی‌سازی دیدگاه ایشان را در نهادهای بین‌المللی محدود می‌کند؛ (ب) عدم ارائه مدل نهادی مشخص؛ جوادی آملی مدل نهادی مشخصی برای تحقق این امر در حوزه روابط بین‌الملل ارائه نشده است. این خلأ، موجب باقی ماندن دیدگاه در سطح آرمان‌گرایی می‌شود.

راه برون‌رفت از فضای کنونی روابط بین‌الملل: رویکرد آرمان‌گرایانه جوادی آملی که بر عدالت توحیدی و کرامت انسانی تأکید دارد، خوب است اما برای عملیاتی شدن نیاز به راهکارهای برون‌رفت از نظم قدرت‌محور کنونی دارد. پیشنهادها شامل ۱. تقویت دیپلماسی عمومی مبتنی بر زبان فطرت توحیدی از طریق نهادهایی مانند سازمان همکاری اسلامی (OIC) برای گفت‌وگوی تمدنی با غرب؛ ۲. بازسازی نهادهای بین‌المللی مانند سازمان ملل با ادغام اصول اخلاقی اسلامی، مانند اصل نفی سبیل در شورای امنیت؛ ۳. ترویج مدل‌های اقتصادی عدالت‌محور مانند بانکداری اسلامی در سطح جهانی برای کاهش نابرابری؛ ۴. آموزش نسل جوان مسلمانان در زمینه روابط بین‌الملل اسلامی برای ورود به دیپلماسی و ۵. همکاری با قدرت‌های نوظهور مانند چین و روسیه برای ایجاد توازن اخلاقی در برابر هژمونی غربی. این راهکارها، با الهام از اندیشه جوادی آملی، از آرمان‌گرایی به واقع‌گرایی اخلاقی انتقال می‌یابند.

در نهایت، کلام سیاسی آیت‌الله جوادی آملی را می‌توان تلاشی نظری برای بنیانگذاری یک دستگاه اسلامی روابط بین‌الملل دانست؛ دستگاهی که در آن، مفاهیم قرآنی و عقلانی نه به‌عنوان گزاره‌هایی انتزاعی، بلکه به‌مثابه ابزارهای تحلیلی، هنجاری و اصلاحگر برای فهم و بازسازی نظم جهانی به کار گرفته می‌شوند. این نظریه، در تقابل با رویکردهای غالب مبتنی بر قدرت، منافع و واقع‌گرایی، بر اصولی چون عدالت، کرامت انسانی، عقلانیت اخلاقی و غایت‌مندی وجودی استوار است و می‌کوشد تا زبان سیاسی اسلام را به‌عنوان زبان بدیل در عرصه روابط بین‌الملل بازتعریف کند.

تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌کند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت کرده است.

سپاسگزاری

نویسنده قدردانی خود را از مجله وزین سیاست به‌سبب انتشار مقاله اعلام می‌دارد.

References

- Quran Karim.
- Abbas Tabar, R., & Zare Pour Naghibi, M. (2019). Convergence of Reason and Politics in Javadi Amoli's Transcendent Wisdom Based on Skinner's Hermeneutic Theory of Thought. *Religious Anthropology*, 16(42), 201-219. SID. <https://sid.ir/paper/219930/fa> [in Persian]
- Abdul Qader Dina, R. M. (2019). Islam and International Relations (Translators: Abuzar Gohari Moghadam, Amir Mohammad Esmaeili). Tehran: Imam Sadiq University (AS). [in Persian]
- Acharya, A., & Buzan, B. (2007). Why is there no non-Western international relations theory? An introduction. *International Relations of the Asia-Pacific*, 7(3), 287-312. <https://doi.org/10.1093/irap/lcm012>
- Acharya, A., & Kadir, N. A. (2022). Islam and International Relations (IR): why is there no Islamic IR theory? *Third World Quarterly*, 43(11), 2763-2780.
- Ahmed, A., & Martin, F. (2024). Islam and Great Power Rivalry: Doom and Humanism in International Relations. Wilson Center.
- Alavian, M., and Mohammad Zare Pour, Requirements of the Presence of Demonstrative Reason in Ayatollah Javadi Amoli's Political Knowledge, *Political Knowledge*, Tenth Year, Autumn and Winter, Issue 2 (Serial 20) 2018. [in Persian]
- Alikhani, A. (2011). Foundations and Principles of International Relations in Islam. *International Relations Researches*, 1(1), 11-38. Retrieved from SID. [in Persian]
- Al-Rahman, M. (2024). Islamic View towards International Relations. ResearchGate.
- Bassiouni, M. C. (1982). Islamic Law, International Relations, and Human Rights. *Cornell International Law Journal*, 15(2), 287-324.
- Behzadi, H. (1972). Principles of International Relations and Its Developments in Islam: Political Situation of the Middle East until

- World War I, Journal: Faculty of Law and Political Science (University of Tehran), Winter - Issue 12 (127 - 137). [in Persian]
- Belkhari Qahei, H. (2003). The Inner Meaning of the Text: Quran, Interpretation and Hermeneutics. Tehran: Nashr-e Hasan Afra. [in Persian]
- Buzan, B., & Little, R. (2000). International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations. Oxford: Oxford University Press.
- Christiansen, N. (2024). Various theories in international relations. Medium. <https://medium.com/@noahjchristiansen/various-theories-in-international-relations-35b4fcc7af24>
- Cox, R. W. (1981). International Relations Theory: A Critical Introduction. Princeton University Press.
- Doyle, M. W. (1986). Liberalism and world politics. American Political Science Review, 80(4), 1151–1169. <https://doi.org/10.2307/1960861>
- E-International Relations. (2024). Introducing the major international relations theories. <https://www.e-ir.info/2024/12/29/introducing-the-major-international-relations-theories/>
- Esposito, J. L. (2005). The Changing Role of Islam in International Relations. JSTOR
- Forati, A. W. (2014). An Introduction to Islamic Theory of International Relations. Journal of Crisis Studies of the Islamic World, 1(1), 105–128. [in Persian]
- Farhang, M. R. (2010). Understanding International Relations; A Quranic Approach. Foreign Relations, 2(4), Retrieved from <https://ensani.ir/fa/article/314427> [in Persian]
- Gharayagh Zandi, D. (2015). Islam and International Relations: An Ontological Approach. Political Studies of the Islamic World, 5(4), 113–136. [in Persian]
- Gharayagh Zandi, D. (2015). Islam and International Relations: Ontological Approach. Journal: Political Studies of the Islamic World, Winter (17), Scientific-Research Rank, 113 -136. [in Persian]
- Hassan, M. A. (1988). The Islamic Theory of International Relations: New Directions for Islamic Thought. AJIS. <https://www.irna.ir/amp/5687235/...> IRNA 2008 [in Persian]
- <https://www.taghribnews.com/fa/news/541323/...> Taqrib News 2021 [in Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (1985). Detailed Minutes of the Meetings of the Assembly for the Final Review of the Constitution of the Islamic Republic of Iran. Tehran: Islamic Consultative Assembly, General Department of Cultural Affairs and Public Relations. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (1999). Tafsir Tasnim. Vol. 1. Qom: Isra. [in Persian]

- Javadi Amoli, A. (2003). Resurrection in the Quran. Vol. 4. Research by Ali Zamani Qomshehi. Second Edition. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2004). The Relationship between Religion and the World. Research: Alireza Roghani Movaffaq. Third Edition. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2005). True Life of Man in the Quran (Thematic Interpretation, Vol. 15). Second Edition. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2006). Tasnim. Vol. 10. Research: Saeed Bandali. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2007a). Tasnim: Interpretation of the Holy Quran. Vol. 6. Researcher: Hassan Vaezi Mohammadi. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2007b). Philosophy of Human Rights. Research: Seyed Abolghasem Hosseini Zarfa. Fifth Edition. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2007c). The Source of Thought. Vol. 4. Second Edition. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2008a). Society in the Quran. Research: Mostafa Khalili. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2008b). Imam Mahdi (AJ): The Promised Being. Third Edition. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2008c). Mehr-e Ostād, Scientific and Practical Biography of Professor Javadi Amoli. Fourth Edition. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2009). Nesim-e Andisheh, Vol. 3. Research: Seyed Mahmoud Sadeghi. Qom: Isra. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2011). International Relations in Islam. Qom: Isra Publications. [in Persian]
- Javadi Amoli, A. (2019). Tasnim: Interpretation of the Holy Quran. Vol. 19 (Interpretation of Surah An-Nisa, Verses 43–83). Research: Saeed Bandali and Abbas Rahimian. Fifth Edition. Qom: Isra Publications Center. [in Persian]
- Javid, F. (2014). Foundations of Modern Political Thought. translated by Firouzmand, Tehran: Agah. [in Persian]
- Johnson, E. (2025). The Contributions of Constructivism in Studying Political Islam Movements Foreign Policies. SAIS Review.
- Kalantari, A. A. (1996). Dar al-Islam and Dar al-Kufr and Their Special Effects. Journal of Fiqh, 3(10), 39. Quoted from: Fazel Lankarani, Mohammad. Al-Qawa'id al-Fiqhiyyah, (1), 505. [in Persian]
- Lak Zaei, N. (2014). Examining the Ethical Dimensions of International Security from the Perspective of Ayatollah Javadi Amoli, Revelatory Ethics, 4(2), Serial 7, Mehr 1393, 5-36. [in Persian]
- Mesbah Yazdi, M. T. (1996). The Guardian Jurist Outside the Borders. Journal of Islamic Government, 1(1), 85. [in Persian]

- Mesbah Yazdi, M. T. (2001). *Teaching Beliefs*. Tehran: Islamic Propaganda Organization, International Printing and Publishing Company. [in Persian]
- Meshki Baf Moghadam, M. (2020). Foundations of Current International Relations from the Perspective of Ayatollah Javadi Amoli. *Ma'rifat*, 29(279), 47–56. Retrieved from Human Sciences Database. [in Persian]
- Mirahmadi, M. (2011). An Introduction to Critical Theory of International Relations in Islam. In Mahmoud Vaezi (Ed.), *Religion and International Relations*. Tehran: Strategic Research Center, 215–217. [in Persian]
- Mousavi, S. M. R. (2013). From Cultural Relations to Cultural Theory of International Relations: A Review of the Role of Culture in International Relations. *Political and International Researches*, 5(15), 19–46. Retrieved from <https://ensani.ir/fa/article/476735> [in Persian]
- Norwich University Online.(n.d.). Key theories of international relations. <https://online.norwich.edu/online/about/resource-library/key-theories-international-relations>
- Palmer, R. (2011). *Hermeneutics Science*. translated by Mohammad Saeed Hanaei Kashani, Tehran: Hermes Publications. [in Persian]
- Pourahmadi, H. (2019). *Islam and International Relations*. Tehran: Imam Sadiq University (AS). [in Persian]
- Qanbarlou, A. (2016). Religion and International Peace: With Reference to the Role of Islamic Norms in International Peace. *Political Thought in Islam*, 2(10), 29–53. [in Persian]
- Rahmati, R. (2011). International Relations; Confrontation of Two Meta-Theories: Mainstream and Islam (With a Case Study of the Islam-Oriented Research Program on the Formation of Iran's Identity in the Construction of the International System). *Journal: Afaq-e Amniyat*, Spring – (10), Scientific-Research/ISC Rank (119 -142). [in Persian]
- Reddit. (2024, January 6). I'd like to understand the four different international relations theories. r/WarCollege. https://www.reddit.com/r/WarCollege/comments/1904ha3/id_like_to_understand_the_four_differen_t/
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Salimi, A. H. (2003). International Relations in Islam; A Study of Historical Stages of Epistemology. *Journal of Ma'rifat*, (69). [in Persian]
- Shakman Hurd, E. (2011). Political Islam and International Relations. Translator: Jahanparvar, Tahereh; *Journal of International Cultural Relations Studies*, Azar, 1(3), 88 -106. [in Persian]
- Shirkhani, M. A., & Monti, A.; & Bayzidi, R. (2014). *Principles Governing Defense in International Relations from the Perspective of Liberali*.
- Skinner, Q. (1978). *Foundations of Modern Political Thought*. Cambridge University Press

- Skinner, Q. (2014). Foundations of Political Science. translated by M. Majidi. Tehran: Farhang-e Javid. [in Persian]
- sm and Islam. Journal: Islamic Defensive Security Researches, Spring and Summer – (1), 53 - 78. [in Persian]
- Smith, J. (2024). Towards a Pragmatic but Moral Approach: Rethinking Islamic International Relations. SCIRP Journal of Political Sciences.
- Thomas, S. M. (2013). International Relations and Islam. SSRN. Tripura University.(n.d.). Theories of international relations [PDF]. <https://tripurauniv.ac.in/site/images/pdf/StudyMaterialsDetail/POLS-804C-Theories%2520of%2520Internationsl%2520Relations.pdf>
- Waltz, K. N. (1979). Theory of international politics. Addison-Wesley
- Walzer, M. (1977). Just and Unjust Wars. Basic Books.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. International Organization, 46(2), 391–425. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>

COPYRIGHTS

©2023 by the University of Tehran. Published by the University of Tehran Press. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

